

طبیعت‌گرایی، یافته‌امروزین سیاست‌های شهری

مقایسه چهار رویکرد در مدیریت منظر شهری

این مقاله برای نخستین بار در **منظر** به چاپ می‌رسد.

پی‌یرو نسان، استاد دانشکده
معماری وال دو سن پاریس
VINCENT@ZSTUDIO.FR

ترجمه: فرنوش پورصفوی،
کارشناس ارشد معماری منظر
POURSAFAVI@GMAIL.COM

چکیده: هدف این مقاله معرفی و روشن ساختن برداشت‌های متفاوت از منظر شهری، از طریق مطالعه نمونه‌هایی است که در طی فعالیت‌های حرفه‌ای و دانشگاهی نگارنده بازدید شده‌اند. در این بررسی‌ها این‌طور به نظر می‌رسد که مسایل و پرسش‌های مربوط به منظر شهری، بیانگر دیدگاه‌هایی است که از شهر به شهر تغییر می‌کند و خود نشان‌دهنده رویکردهای بسیار متنوع، برنامه‌های مختلف برای توسعه و برداشت‌های چندگانه از شهر است.

مفهوم «منظر» در فرهنگ غربی برآمده از محیط زیست طبیعی است.^۱ این مقاله، با نگاهی به منظر که پیش از هر چیز بر مفهوم «کلاسیک» آن تکیه دارد، سعی در تبیین دقیق‌تر مفاهیم منظر شهری و سیمای شهر برآمده است. در ادامه خواهیم دید که این پیشینه طبیعت‌گرا، در توسعه‌های معاصر با رویکردهای جدید و غیرمنتظره‌ای مواجه شده است.

واژگان کلیدی: منظر، طبیعت، فعالیت انسانی، روستا شهر، منظر شهری.

هرساله بین دشت‌های سبز در زمستان و مراتع مرتفع در تابستان انجام می‌شود، ویژگی منحصر به فرد این منظر روستایی است. دوگانگی و در عین حال مکمل یکدیگر بودن این دو مکان است که این منظر را شکل می‌دهد (تصویر ۳).

• بعد پنهان منظر

در حال حاضر، یونسکو از نو در حال ارزش‌گذاری و آشکار کردن منظر نهفته در مناطق روستایی فرانسه است. این ارزش‌گذاری همچنان با رویکرد حفاظت از میراث فرهنگی انجام می‌شود که در مورد منظرهای روستایی رواج یافته است.

این ناحیه از توپوگرافی و شرایط آب و هوایی بسیار خاصی برخوردار است که در آن پرورش انگور و صنایع وابسته به آن توسعه پیدا کرده است.

موفقیت تجاری این حرفه، از قرن هجدهم، موجب گسترش قابل توجه منظر کشاورزی این ناحیه (تاکستان‌ها در دامنه کوه‌ها)، و همچنین گسترش یک منظر شهری در نتیجه توسعه خانه‌های ویلاقی در شهرک‌های حاشیه‌ای شده است. از زیرزمین‌های این خانه‌ها برای انبار کردن شیره انگور استفاده می‌شود.

در نتیجه این منظر روستایی دارای سه بعد مختلف است: منظر کشاورزی، منظر شهری و یک منظر پنهان زیرزمینی؛ این بُعد پنهان، که در نگاه اول و بدون تحلیل خردمندان قابل درک نیست و دیده نمی‌شود، بدون شک از ویژگی‌های منظر معاصر به عنوان یک پدیده پیچیده است.

منظر، امروز مفهومی فراتر از «منظر تماشایی» (به معنای تصویری که می‌تواند پرداخته و بازنمایی شود) دارد: منظر تمام حواس ما را به کار می‌گیرد و از تمام ظرفیت حسی و ذهنی ما استفاده می‌کند تا کانسبت پیچیده‌اش را شکل دهد. نتیجه، منظر ذهنی و ترکیبی از تجربه‌های متعدد و گوناگون است که فراتر از تجربه صرف بصری است. منظری که ناخودآگاه شکل می‌گیرد و درک می‌شود.

دامنه‌های روستایی و ساخت زیرزمینی انبارها، عناصر اختصاصی منظر روستایی این ناحیه است.

۴. رویکرد حفاظتی - باستان‌شناسانه به منظر

• پارک طبیعی وکسن (Vexin) و مسئله روستا شهرها
به عنوان معمار و شهرساز، در جریان پروژه پارک طبیعی منطقه وکسن در فرانسه، شاهد یک الگو و تلاشی برای کنترل منظر بودم.

وکسن، منطقه‌ای روستایی در مرز ناحیه شهری پاریس است؛ این منطقه بسته برای مدت‌های زیادی از توسعه ناحیه شهری پاریس به دور مانده و به همین علت، هویت

۱. مفهوم کلاسیک منظر: طبیعت به مثابه «چشم‌انداز زیبا»
ایده طبیعت به عنوان محیط بکر طبیعی در تصویرسازی‌های کلاسیک، طبیعتی ایده‌آل را بازمی‌نمایاند که چارچوب یک جهان بکر و آرمانی است. «منظر» در فرهنگ غربی به صورت کلیتی مرکب و واقعی درک می‌شود که نوعی زیبایی «همه‌انگ» را دربردارد. زیبایی در مقادیر و اندازه‌های هماهنگ اجزا، نهفته است. منظر کلاسیک، عناصر مختلف و مکمل را در ارتباط با هم قرار می‌دهد. منظر ایده‌آل و بهشت‌گونه از روابط «طبیعی» میان زمین، گیاه و حیات جانوری تشکیل می‌شود. تنها در این تنوع و گوناگونی است که منظر شکل می‌گیرد. «منظر زیبا» را می‌توان ترجمانی از مجموعه اشیاء و بازیگران بر روی صحنه دانست که از کیفیت روابط میان آنها، هماهنگی حاصل می‌شود.

در قرن نوزدهم، منظر به عنوان چشم‌اندازی با دید وسیع و پانوراما شناخته می‌شد. در این چشم‌انداز، طبیعت تمام وسعت خود را در برابر دیدگان ناظر (مسافر و گردشگر) به نمایش می‌گذارد. در اینجا منظر از یک نقطه نظر خاص به معرض دید گذاشته می‌شود و این تصویر پانوراما است که رابطه بین مخاطب و سرزمین را شکل می‌دهد.

۲. منظر، امانت‌دار آثار فعالیت‌های انسانی (نمونه موردی: مناطق روستایی مدیترانه)

• منظر فرهنگی له سون^۲

ثبت اخیر این منطقه در فهرست یونسکو، نشان‌دهنده تغییر در مفهوم منظر است. در اینجا، سرزمین به عنوان دربردارنده و امانت‌دار آثار فعالیت‌های انسانی شناخته می‌شود (تصویر ۱) هدف یونسکو از این کار، شناساندن و حفظ ناحیه‌ای متشکل از دو منطقه جغرافیایی مجزا و در عین حال قابل اتصال است؛ دشت لانگ‌دوک (Languedoc) از یک سمت و فلات کوسز (Les Causses) از سمت دیگر که بستر یک فعالیت روستایی خاص به شمار می‌روند: کوچ‌دادن موسمی گوسفندان. این فعالیت دامپروری، وجه مشخصه این مناطق و منشأ تمام فعالیت‌های انسانی در این سرزمین‌هاست (تصویر ۲). از آثار این فعالیت، وجود یک شبکه ارتباطی منفرد، مسیرهای اصلی حرکت گوسفندان، آبشخورهای پیش‌بینی‌شده، و همچنین وجود زندگی کوچ‌نشینی را می‌توان نام برد. این حرفه چوپانی دور از یکجانشینی، می‌تواند به تنهایی هویت یک سرزمین و یک منظر را رقم بزند.

چیزی که در اینجا باید مورد حفاظت قرار بگیرد تنها پدیده‌های مادی نیست؛ بلکه صحنه نمایشی است که در آن یک فعالیت انسانی، یکتا، آشنا و ظریف انجام می‌شود و نیازمند حفاظت است. مکان‌ها چیزی جز محل ظهور پدیده‌های منظرین نیستند. بازیگر این منظر یک عامل اقتصادی است، یک فعالیت کشاورزی و پرورشی که عرصه‌های مختلف جغرافیایی با صور گوناگون را وحدت می‌بخشد. این حرکت رفت و برگشت گله‌های گوسفندان که

تصویر ۲

Pic 2

تصویر ۱: پالت عناصر منظرین و معماری بومی منطقه له سون (Les Cévennes)، فرانسه. مأخذ: پرونده ثبت شده توسط یونسکو از منطقه «کوسز» و «له سون» در میراث جهانی، دسامبر ۲۰۱۰.

Pic1. Palette of landscape elements and indigenous architecture, France. Source: the dossiers of the Causse and the Cévennes world heritage inscribed on UNESCO, December 2010.

تصویر ۲: کوچ دادن موسمی گوسفندان، منظر فرهنگی منطقه له سون (Les Cévennes) فرانسه. مأخذ: پرونده ثبت شده توسط یونسکو از منطقه «کوسز» و «له سون» در میراث جهانی، دسامبر ۲۰۱۰.

Pic2. The seasonal migration of the sheep creates the cultural landscape of Les Cévennes region, France. Source: the dossiers of the Causse and the Cévennes world heritage inscribed on UNESCO, December 2010.

تصویر ۱

Pic 1

صلیب مقدس بوتر (Butre)

منطقه بویسییر (Buisière) در لازاک (Larzac)

نمونه‌ای از معماری بومی منطقه

کلیسا - لافاگ (La Fage)

یکی از مسیرهای کوچ در منطقه لسیه (Lèsive)

محل خرم کویی

پل و مسیر لانگ نوک - لهاره (Langudoc - L' Aubret)

صلیب سنگی مالت (Malte)

یکی از شکارگاه‌ها در منطقه لاپی - کرورگ (Lavaque-Cros Roubis)

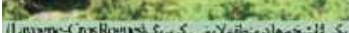
معماری ایس در منطقه سین (les Cévennes): گرفتن آب از سرچشمه

کپال آب در منطقه کیمز (Causse)

ترازهای زمین در له سون (Les Cévennes)

نمونه‌ای از معماری بومی منطقه

ثبت لسیه - مین لوزر (Estive - Mont Lozere)

محل ذخیره آب در سن ژان دو بلیم (Saint-Jean-de-Balmes)

به رویکرد حفاظتی در منظر فرهنگی ای که عامل اقتصادی باز یگر اصلی آن به شمار می‌رود، نباید چون پدیده‌ای صرفاً مادی و کالبدی نگرینست، بلکه باید آن را به مثابه نمایشی از فعالیت‌های انسانی در مکان به عنوان محل ظهور پدیده‌های منظرین در نظر گرفت. موضوع حفاظت در منظر تاریخی نیز می‌بایست بر اساس تصویر سرزمین از خلال بافت قدیمی و آثار منسوخ شکل گیرد که معانی‌شان تنها با ارجاع به گذشته درک می‌شود.

روستایی و اقتصاد سنتی خود را حفظ کرده است (تصویر ۴).

امروزه توسعه شهری پاریس در ارتباط با این مناطق روستایی قرار گرفته و بار سکونت مضاعفی را بر این مناطق تحمیل می‌کند. افراد شاغل در مراکز تجاری و اداری شهرهای اقماری اطراف پاریس، تمایل دارند این دهکده‌های کوچک متشکل از خانه‌ها و مزارع روستایی را برای سکونت دائم خود انتخاب کنند. در نتیجه، کاربری‌های کشاورزی این سکونت‌گاه‌ها به تدریج جای خود را به فضاهای مسکونی شبه روستایی برای افراد شهری می‌دهد. فراگیر شدن دور کاری، و لزوم تعریف دوباره مفهوم «دفتر کار» به علت توسعه برخی ابزارهای دیجیتال، ما را به تجدیدنظر در روابط خانه/فضای کار فرامی‌خواند (تصویر ۵). الگوی توسعه این جوامع روستایی، تمایل به محدود کردن گسترش این روستا شهرها و کند کردن پدیده پراکندگی دارد. این روستا شهرها در درون مرزهای جغرافیایی و در معماری خود مترکم‌تر می‌شوند. اراضی کشاورزی مرکز شهر خاصیت تولیدی خود را از دست می‌دهند و کالبد ساختمان‌ها، به تدریج پذیرای خانواده‌های مختلف می‌شود.

این تغییر کاربری ساختمان‌ها در عین حال با حفظ لایه خارجی بنا همراه است. در حالی که فضاهای داخلی، ساماندهی و با عملکردهای جدید خود هماهنگ می‌شوند، نمای خارجی ساختمان بر اساس قوانین، فرم و ظاهر اولیه خود را حفظ می‌کند. مقامات محلی (که با رأی مردم بر سر کار آمده‌اند) به منظور کنترل تحولات منظر و منطبق ساختن آن با یک تصویر معتبر و پذیرفته شده، قوانینی را بر اساس هندسه، ابعاد و اندازه‌ها، مصالح و جزئیات به کاررفته در ظاهر ساختمان‌ها پایه‌ریزی می‌کنند.

روستاها منطقه وکسن، برای جلوگیری از تبدیل شدن به شهری غیر قابل کنترل، قوانین محدودکننده‌ای را به کار می‌گیرند تا با جستجوی اعتبار تاریخی، آنها را به فضاهایی ایده‌آل تبدیل کنند. این سیاست شهری و روستایی، و این رویکرد به منظر، توسط مورخان محلی بنا نهاده شد که توانسته بودند مسئولان را راضی کنند و رفته رفته حمایت ساکنانی را جلب کردند که بی تردید در این سیاست، راه‌هایی را برای حفاظت از برخی اولویت‌ها مشاهده می‌کردند. این سیاست تاریخ‌گرایانه بدون شک نوعی ممانعت از به اشتراک گذاشتن فضا و منظر را در خود پنهان می‌کند.

در اینجا به منظر مانند موضوع حفاظت نگاه می‌شود. آنچه تصویر سرزمین را می‌سازد، از خلال بافت قدیمی دیوارها و آثار ابزارهای منسوخ شکل می‌گیرد که معانی‌شان تنها با ارجاع دادن آشکارا به گذشته درک می‌شود.

ما امروز به محدودیت‌های این سیاست موزه‌گرایی و مومیایی کردن شهرها واقفیم. این رویکردهای «باستان‌شناسانه» بدون شک به ما امکان مواجهه با برخی مسایل را نمی‌دهد؛ از جمله مسایل جمعیتی، اجتماعی و زیست‌محیطی که همواره برای ما مطرح هستند. در عین حال، این نگاه میراثی اگر چه می‌تواند سد راه توسعه باشد، اما نشان از نوعی رد منتقدانه تمدن صنعتی دارد و نتیجه گسترش دموکراسی بومی است.

۴. منظر و ساختار قدرت

جاده‌ها توسط سازمان‌های قدرتمند و باثباتی ساخته می‌شوند که بودجه‌شان را خودشان تأمین می‌کنند، مشاوره و پیمان کاری را خود به عهده می‌گیرند، مطالعات امکان‌سنجی را نیز خود انجام می‌دهند و پروژه‌هایشان از مسابقه‌ها و از مجوزهای ساخت تبعیت نمی‌کنند... در حالی که در جاده، راننده به طور مستمر با دور و نزدیک مواجه می‌شود، هنگامی که به میدان می‌رسد دیگر نمی‌تواند به سمت منظره حرکت کند: او منحرف شده است.

منظر شهری محصول یک سیستم قانون‌مدار است. شهر غربی تحت نظارت حاکمان قدرتمند و بر اساس معیارهای غالباً نظامی شکل گرفته است. این شهر به صورت خودبه‌خودی (هم بافت مسکونی و هم بافت تجاری آن) اما درون استحکامات دفاعی سازمان می‌یافت که توسط حاکمان تعیین شده بود. با گذشت زمان و به صورت تدریجی، یک سیستم سیاسی به وجود آمد که با عنوان «شهرداری» شناخته می‌شود.

در اوایل قرن نوزدهم، شهر در اثر رشد و گسترش با مشکلات امنیتی مواجه می‌شود که

تصویر ۳: نقشه ساختار منظر منطقه له‌سون (Les Cévennes)، فرانسه. مأخذ: پرونده ثبت شده توسط یونسکو از منطقه «کوسس» Causses و «له‌سون» در میراث جهانی، دسامبر ۲۰۱۰.

Pic3. Landscape structure plan of Les Cévennes region, France. Source: the dossiers of the Causses and the Cévennes world heritage inscribed on UNESCO, December 2010.

تصویر ۴: موقعیت پارک طبیعی وکسن (Vexin) در مرز ناحیه شهری پاریس، فرانسه. مأخذ: آرشیو تصویری گروه معماری zstudio، پاریس، نوامبر ۲۰۱۰.

Pic4. Vexin natural park location on Paris urban area border, France. Source: zstudio architectural group archives, Paris, November 2010.

تصویر ۵: منظر منطقه وکسن (Vexin)، فرانسه. مأخذ: آرشیو تصاویری گروه معماری zstudio، پاریس، نوامبر ۲۰۱۰.

Pic5. Vexin city landscape, France. Source: zstudio architectural group archives, Paris, November 2010.

قانون گذاری و نظم‌دهی به امور را ایجاد می‌کند؛ مسایلی که قسمت‌های پیش‌آمده نما (بالکن‌ها) در مسیرهای عمومی ایجاد می‌کرد، مسئولان شهرداری را وادار به سامان دادن دقیق‌تر رابطه بین فضای عمومی و فضای خصوصی کرد. آتش‌سوزی‌های مرگباری که در تئاترهای شهر پاریس رخ داد، موجب پدید آمدن یک هیئت از آتش‌نشان‌ها و تصویب قوانینی در مورد نصب تجهیزات مربوط به آن شد.

بنابراین از آنجایی که معماری جزو منافع عمومی است، معمار در عین برآوردن خواسته‌های مشتری‌اش باید به‌طور جداگانه به منافع عمومی موضوع مورد مطالعه خود نیز بیاندیشد ■

پی‌نوشت

۱. برخی از معانی واژه منظر (PAYSAGE) در زبان فرانسه از این قرار است:
 - دید یکپارچه که طبیعت، گستره‌ای از سرزمین یا یک منطقه را نشان می‌دهد. پانوراما، چشم‌انداز.
 - سیمای یکپارچه یک جا، هر چه که باشد (شهر، محله و ...)، منظر شهر.
 - مجموعه‌ای از شرایط مادی و ذهنی که محیط یک فرد یا یک چیز را تشکیل می‌دهد.
 - منظر درونی و ذهنی. تمایلات ذهنی، اخلاقی و شخصیتی یک فرد.
۲. Les Cévennes نام منطقه و رشته‌کوهی در جنوب فرانسه است.

